

HUJJATLI FILMLARNING SAN'AT VA MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Zarina Mamurova Komil qizi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

Ushbu tezisda hujjatli filmlarning san'at va madaniyat sohasidagi ahamiyati tarixiy xotira, ijodiy meros, estetik ta'lim hamda madaniyatlararo muloqot nuqtayi nazaridan yoritiladi. Tadqiqotda UNESCO hujjatlari va san'atga bag'ishlangan filmlarning rasmiy tavsiflari sifat jihatidan qiyosiy tahlil qilindi. Hujjatli kinoning asosiy imkoniyatlari ijodkor faoliyatini tanishtirish, badiiy jarayonni hujjatlashtirish, madaniy tajribalarni ommalashtirish va ta'limda muhokama uchun material yaratish bilan bog'liqligi asoslandi. Chingiz Axmarov, Igor Savitskiy va Sergey Parajanov haqidagi filmlar ushbu masalalarni tushuntiruvchi misollar sifatida ko'rib chiqildi. Natijalar nazariy talqin bo'lib, auditoriyaga ta'sir darajasi tajribaviy o'lchanmagan. Hujjatli filmlardan samarali foydalanish uchun tasvir manbasini tekshirish, tarixiy kontekstni ochib berish, meros egalarining ovozi eshitish va audiovizual materiallarni uzoq muddat saqlash zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: hujjatli kino, san'at, madaniyat, madaniy meros, tarixiy xotira, estetik tarbiya, audiovizual arxiv, ijodkor portreti, madaniyatlararo muloqot, kino ta'limi.

Kirish

Hujjatli kino real shaxslar, voqealar va madaniy amaliyotlarni tasvir hamda ovoz orqali yoritadi. San'atga bag'ishlangan film ijodkorning asarlarini

ko'rsatish bilan birga, uning ishlash sharoiti, mahorati va tarixiy muhitini tushunishga yordam berishi mumkin. Shu sababli hujjatli filmning ahamiyatini faqat axborot berish bilan chegaralash yetarli emas: u madaniy hodisani talqin qiladi va tomoshabinni uning mazmuni haqida fikrlashga undaydi.

Mavzuning dolzarbligi madaniy tajribalarning avlodlar o'rtasida uzatilishi hamda audiovizual yozuvlarning saqlanishi masalalari bilan bog'liq. UNESCO madaniy merosni hujjatlashtirish va ta'lim orqali yetkazishga e'tibor qaratadi [1]. Audiovizual merosga bag'ishlangan xalqaro tashabbuslar esa harakatlanuvchi tasvirlarni asrashning ahamiyatini ko'rsatadi [2]. Tезisning maqsadi hujjatli filmlar san'at va madaniyat uchun qanday vazifalarni bajarishini aniqlash va ulardan foydalanishga doir amaliy takliflarni ishlab chiqishdir.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot nazariy tahlil va manbalarni sifat jihatidan qiyoslash usullariga tayandi. Material sifatida UNESCOning nomoddiy madaniy meros to'g'risidagi konvensiyasi, audiovizual meros haqidagi rasmiy sahifasi hamda uchta hujjatli filmning institutsional tavsiflari tanlandi [1–5]. Tanlash mezoni manbaning aniqligi va uning san'at, ijodiy xotira yoki merosni saqlash masalasiga bevosita aloqadorligidan iborat bo'ldi.

Tahlil to'rtta savol asosida olib borildi: film qanday madaniy hodisani yoritadi; u qaysi bilim yoki tajribani tanishtiradi; xotira va meros masalasi qanday ifodalanadi; undan ta'limda qanday foydalanish mumkin? Rasmiy tavsiflardagi tekshiriladigan ma'lumotlar muallifning nazariy xulosalaridan ajratildi. Filmlar kadrma-kadr tahlil qilinmadi, so'rovnoma yoki tajriba o'tkazilmadi. Shuning uchun natijalar barcha hujjatli filmlarga bir xil tatbiq etiladigan qonuniyat yoki o'lgangan ta'sir sifatida talqin qilinmaydi.

Natijalar

Tarixiy xotira va madaniy tajribani hujjatlashtirish

Tahlil hujjatli kinoning tarixiy xotiraga xizmat qilish imkoniyatini ko'rsatdi. Ijodkor nutqi, ustaxona muhiti, ijro usuli va zamondoshlar guvohligi yozib olinganda, keyingi tadqiqotlar uchun audiovizual material yuzaga keladi. Bunday yozuvlarning qiymati ularning kelib chiqishi, yozilgan vaqti hamda mazmuni haqida ma'lumot mavjud bo'lishiga bog'liq. Manbasi ko'rsatilmagan tasvir tarixiy dalil sifatida noto'g'ri talqin qilinishi mumkin.

Nomoddiy merosni tasvirga olishda esa jarayonning o'zi muhimdir. Hunarmandning ish usuli, ijrochining harakati yoki og'zaki an'ana ifodasi faqat yakuniy mahsulot orqali to'liq tushuntirilmaydi. Film ushbu jarayonlarni kuzatish imkonini beradi. Biroq yozuv tirik amaliyotning o'rnini to'liq egallamaydi; uni o'rgatish, bajarish va jamoada davom ettirish ham zarur. UNESCO hujjatida hujjatlashtirish hamda avlodlarga yetkazish merosni asrashning o'zaro bog'liq yo'nalishlari sifatida qaraladi [1].

HUJJATLI FILMNING SAN'AT VA MADANIYATDAGI VAZIFALARI

Tarixiy xotira
Voqea va guvohlik

Badiiy bilim
Ijod va mahorat

Madaniy muloqot
An'ana va tajriba

Ta'lim
Tahlil va muhokama

1-rasm. Hujjatli filmlarning san'at va madaniyatdagi asosiy vazifalari. Manba: tezis uchun tuzilgan tahliliy sxema.

Ijodiy merosni tanishtirish va estetik bilim

Ali Hamroyevning Chingiz Axmarov haqidagi hujjatli filmi rasmiy tavsifida rassomning tasviriy san'at va monumental rangtasvirdagi ijodi yoritiladi [3]. Ushbu misol ijodkor portreti orqali san'at tarixini tushuntirish imkoniyatini ochadi. Tomoshabin asarni muallifning hayoti va ijodiy muhiti

bilan bog‘lab o‘rganishi mumkin. Ta’limda esa asar tasviri, tarixiy ma’lumot va film muallifining talqinini alohida tahlil qilish estetik mulohazani rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

“The Desert of Forbidden Art” filmi Igor Savitskiy va O‘zbekistonda saqlangan san’at asarlari tarixiga bag‘ishlangan. PBS tavsifida kundalik va maktublardan foydalanilishi qayd etilgan [4]. Bu misol hujjatli kinoda san’at asari, shaxsiy guvohlik va muzey tarixi bir mavzu doirasida bog‘lanishini ko‘rsatadi. Film haqidagi ushbu ma’lumot merosni saqlash masalasini kengroq auditoriyaga tushuntirish imkoniyatini asoslaydi, ammo tomoshabinlarning munosabati qanday o‘zgarganini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi.

Madaniyatlararo muloqot

“The Lilac Wind of Paradjanov” haqidagi Rotterdam festivalining tavsifida arxiv izlanishlari, Armaniston va Gruziyaga safarlar hamda Parajanov bilan aloqador shaxslarning suhbatlari tilga olinadi [5]. Bu misol ijodiy meros turli joylar va insonlar xotirasida saqlanishini yoritadi. Hujjatli film ushbu aloqalarni bir muhokama maydoniga olib chiqishi mumkin. Natijada madaniyat milliy chegaralar doirasidagi tayyor tasvir emas, tarixiy munosabatlar va ijodiy almashinuv orqali tushuntiriladi.

Xulosa

Hujjatli filmlarning san’at va madaniyat uchun ahamiyati ijodiy tajribani hujjatlashtirish, madaniy xotirani yoritish, asarlar kontekstini tushuntirish va ta’limiy muloqotga material yaratishda namoyon bo‘ladi. Ularning qiymati mavzuning muhimligi bilangina emas, dalilning aniqligi va talqinning mas’uliyatligi bilan ham belgilanadi. San’at muassasalari, muzeylar va oliy ta’lim tashkilotlarida hujjatli filmlarni manbalar bilan qiyoslab o‘rganish, muhokama asosida namoyish etish hamda audiovizual materiallarni tizimli saqlash tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. (2003). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. <https://ich.unesco.org/en/convention>
 2. UNESCO. (sana ko'rsatilmagan). World Day for Audiovisual Heritage. <https://www.unesco.org/en/days/audiovisual-heritage>
 3. Mardjani Foundation. (sana ko'rsatilmagan). Chingiz Akhmarov. The Knight of the Oriental Lady. <https://mardjani.foundation/en/films/item/1>
 4. PBS Independent Lens. (2011). The Desert of Forbidden Art. <https://www.pbs.org/independentlens/documentaries/desert-forbidden-art/>
 5. International Film Festival Rotterdam. (2025). The Lilac Wind of Paradjanov. <https://iffr.com/en/iffr/2025/films/the-lilac-wind-of-paradjanov>
- Elektron manbalarga murojaat sanasi: 2026-yil 3-oktabr.

